

*Molnár Csikós László*

**NEMZETKÖZI  
SZEMINÁRIUM A NYELV  
ÉS A RASSZIZMUS  
ÖSSZEFÜGGÉSEIRŐL**

1976. augusztus 12. és 16. között „A nyelv és a rasszizmus” címmel, 13 ország mintegy 60 képviselőjének részvételével nemzetközi szeminárium került megrendezésre Szarajevóban, a Bristol szálloda épületében. A szemináriumot a Jugoszláv Eszperantista Szövetség szervezte a fajvédő politika és a nyelvi alapon való hátrányos faji megkülönböztetés elleni harc jegyében.

Az Egyesült Nemzetek Szervezetének közgyűlése 1972 novemberében határozatot hozott arról, hogy széleskörű akciót indít a fajvédő politika és a hátrányos faji megkülönböztetés felszámolására. Egy évvel később, 1973. december 10-én, Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata közzétételének 25. évfordulóján az ENSz közgyűlése meghozta akcióprogramját, és ezzel kezdetét vette a fajvédelem és a faji megkülönböztetés elleni harc évtizede.

Hogy eredményes legyen a fajvédelem elleni harc, gyökereinél kell kezdeni. A nyelv kérdése kétségtelenül egyik legáltalánosabb okozója a faji megkülönböztetésnek, hiszen alig van olyan állam, amelyikben ne lennének kisebbségben lévő nyelvi csoportok. A nyelvi diszkrimináció attól az alapvető jogától fosztja meg az embert, hogy nyelvét használhassa. A nyelvhasználati jogaiban korlátozott népcsoport fajlag is hátrányos helyzetben van.

A szemináriumon elhangzott előadások négy nagyobb témakört öleltek fel. A nyelvi és a faji diszkrimináció általános problematikájával foglalkozott Mikes Melánia (Újvidék), Aleksandar Peleš (Szarajevó) és Albina Lük (Ljubljana). Mikes Melánia tanulmányában (A többnyelvűség jugoszláviai modellje) vázolta a jugoszláviai többnyelvűség marxista eszméken alapuló intézményes megoldásait, hangsúlyozva, hogy ezek a megoldások dinamikus jellegűek, a többnyelvűség jugoszláviai modellje az elmélet és a gyakorlat dialektikus összefüggéseire épül. A többnyelvűség intézményesítése a kulturális pluralizmus és a társadalmi-gazdasági integráció alapján történik.

Ez a modell az anyanyelv és a környezeti nyelv kettősségét veszi figyelembe, adott környezetekben egyenjogúnak és hivatalosnak tekintve nemzeti és nemzetiségi nyelveket. Egy-egy nyelv ugyanabban a környezetben lehet anyanyelv és környezeti nyelv is. Például Zentán a magyar nyelv a községben élők többsége számára anyanyelv, a nem

anyanyelvűek számára viszont környezeti nyelv. Itt a magyar anyanyelvűek környezeti nyelve a szerbhorvát.

Aleksandar Peleš előadásában (Nemzeti, etnikumi, faji, nyelvi és vallási egyenjogúság és a nemzetközi jog) kifejtette, hogy nem létezik semmiféle olyan nemzetközi jogszabály, amely valamilyen formában szabályozná a nemzetiségi jogokat. A nemzetközi jogban valószínűleg azért nem kapott eddig helyet a nemzetiségi kérdés, mert sokan sajátos európai jelenségnek tekintik, egy-egy állam belügyének, melyet nemzetközi szinten szükségtelen rendezni.

Albina Lük (A nyelv mint a nemzeti kisebbségek megkülönböztetésének eszköze) a nemzetiségeknek anyanyelvükhöz való elidegeníthetetlen jogára mutatott rá, kifejtve, hogy a nemzetiségi nyelv a nemzetiségi identitás kifejezését szolgálja.

Az előadásokat követő vitában Peter Zlatnar (Ljubljana) arra hívta fel a figyelmet, hogy a nemzetiségi nyelv használata szempontjából igen jelentősek a nemzetiség demográfiai körülményei. Szerinte a nemzetiségi népcsoportok létszáma általában csökkenő tendenciát mutat, azonban arra is van példa, hogy kifejezetten növekszik (pl. az albánok esetében).

Zlatnar beszélt a Jugoszláviában élő németek kérdéséről. A háború előtt számottevő német élt Jugoszlávia területén, 1945 utánra nagyrésztük Németországba költözött, de sokan itt is maradtak. Ez utóbbiak közül kevés merte németnek vallania magát. Az 1971. évi népszámlálás szerint Jugoszláviában mindössze 13 000 német él. Zlatnar szerint egészen másképp alakult volna a jugoszláviai németek sorsa, ha annak idején nemzetiségi jogokat kapnak.

Mikes Melánia elmondta, hogy a németek nem követelték jogaikat, tehát államunk nem tekinthette őket autochton nemzetiségi népcsoportnak. Ezért van az, hogy ma a német nemzetiségű gyerekek nem az anyanyelvükön tanulnak.

A második témakörbe a kisebbségi helyzetben lévő nyelvek kérdései tartoztak. Samo Pahor (Trieszt) az Olaszországban élő szlovének nemzetiségi és nyelvi helyzetét ismertette, Stefan Emrih (Eisenstadt) az ausztriai horvátok közéleti nyelvhasználatával foglalkozott, Agim Byci (Đakovica) pedig az albán nyelvnek Jugoszláviában való helyzetéről számolt be. Az előadások alapján a hallgatóság szemléletes képet nyerhetett az öngazgatású és szocialista viszonyok között élő, teljes nyelvi egyenjogúságot élvező albán nemzetiségi népcsoport és a kapitalista társadalmi berendezésű államban élő, a látszatedemokrácia nyelvhasználati „szabadságával” áttatott szlovén, illetve horvát nemzetiségű népcsoport helyzete közötti alapvető különbségekről.

Sajátos kisebbségi helyzetük van a vendégmunkásoknak és a bevándoroltaknak. Egyes országokban lehetővé teszik számukra nyelvüknek az oktatásban való használatát, másutt viszont kénytelenek megelégedni a családi, esetleg baráti körön belül való anyanyelvhasználattal. A Verdoodt (Louvain) tanulmánya a külföldi munkások nyelvi problémáiról, valamint a külföldi munkások gyerekeinek oktatásában felmerülő szociolingvisztikai kérdésekről szólt. A szerző véleménye szerint az asszimilatív és a pluralitív modell alkalmazása egyaránt problema-

tikus. A külföldi munkásnak jó el kell sajátítania a munkaadó ország nyelvét és gyermeke sem szabad, hogy nyelvi okok miatt hátrányos helyzetben kerüljön az iskolában.

Peter Klinar (Ljubljana) a bevándorló közösség és a befogadó társadalom közötti viszony fejlődésére irányuló modelltől értekezett. Szerinte a migrációs folyamatokban igen fontos, hogy a bevándorlók ne kerüljenek alárendelt, kisebbségi helyzetbe, és hogy ne zsákmányolják ki őket. Meg kell akadályozni a bevándorló etnikumon belüli társadalmi rétegződés kialakulását, vagyis azt, hogy az asszimiláció társadalmi felemelkedést jelentsen, az etnikumhoz való hűség pedig lemaradást. Az osztályszempont egységet követel.

A bevándorló közösség mélyítheti a küldő és a befogadó társadalom közötti kapcsolatot, társadalmilag és politikailag egyenjogúvá válva politikai szervezetein keresztül együttműködhet a befogadó és a küldő társadalom politikai szervezeteivel, de semmi esetre sem oly módon, hogy az egyik társadalom eszközüvé válva a másik ellen dolgozzon.

A többségi—kisebbségi viszony megszüntetése alapvetően megváltoztatja a bevándorló közösség, a befogadó és a küldő társadalom közötti kulturális kommunikáció és közeledés folyamatát. A kulturális és nyelvi pluralizmus minőségileg többet jelent, mint az etnocentrizmus, nacionalizmus, diszkrimináció, féltékenység stb. által való asszimiláció.

A harmadik témakör a nemzetközi nyelv szerepe volt. Az eszperantisták meggyőződéssel vallják, hogy a nemzetközi nyelv segítségével számos faji, nemzetiségi és nyelvhasználati probléma megoldható. Egyesek szerint a környezeti nyelv helyettesíthető az eszperantóval. Természetesen ez a felfogás nem helytálló. Annak a nyelvét, akivel azonos környezetben élünk, spontánul is elsajátítjuk, nincsen szükség metanyelvre, valamilyen harmadik, külső nyelvre. Az eszperantó a nemzetközi kommunikációban, távoli kultúrákat képviselő egyének és csoportok érintkezésében jól felhasználható, de az egy országon belül élő nemzetek és nemzetiségek között már kevésbé.

Boris Grabnar (Ljubljana) „A kommunikáció technológiája és a nemzetközi nyelv” című előadásában kifejtette, hogy a nyelv és a faj között alapvető különbség, hogy a nyelv nem fiziológiai kötöttségű, és nem genetikai úton öröklődik, mint a faj. Az embert társas lényé nem a közös faji sajátságok teszik, hanem a közös nyelv.

A nyelvtudomány a nyelvet évszázadokig önmagában és önmagáért tanulmányozta, pedig „a nyelv mint olyan” nem is létezik, csak számtalan mondatból álló, meghatározott tartalmakat kifejező konkrét nyelvek vannak. Ezek a nyelvek közül egyik sem él tiszta, ideális formában, mindegyik anyagi valóság is, a kommunikáció technológiájának (hangképző szervek, íróeszközök, nyomda, telefon, rádió, televízió stb.) a függvénye. Marshall McLuhan szerint az emberi társadalom volta-képpen a kommunikáció technológiájának segítségével létezik.

A nagy nyelvek az évszázados hódítások, leigázások, erőszak és az írásbeliség eredményeként jöttek létre, a kis nyelvek viszont az emberiség kezdetleges, alapvető szóbeli kommunikációjának állapotát őrizték meg. Napjainkban mind több és több kis nyelv kezd erőre kapni, eljutni az írásbeliség szintjére, a nagy nyelvek pedig lassan kezdenek háttérbe

szorulni. A nemzetközi nyelvzavart csak egy megbízható nemzetközi nyelv oldhatja fel. És ez a nyelv — Grabnar szerint — az eszperantó lesz.

Szintén a nemzetközi nyelv szükségességét és jelentőségét hangsúlyozza Uve Joachim Moritz (Stolberg) „A nemzeti kisebbségek nyelve és az eszperantó közötti kapcsolat” című tanulmányában, valamint Guy Héraud (Pau) „A nemzetiségi kérdés megoldásához” című előadásában.

Az előadások utáni vitában sok szó esett az újonnan afirmálódó nemzeti irodalmi nyelvekről. Az imperialista erők arra törekszenek, hogy megtartsák azokat a pozícióikat és területeiket, melyeket erőszakkal szereztek meg. Ebbéli törekvéseik megvalósításához a tömegkommunikációs eszközöket is felhasználják. Gyakran megtörténik azonban, hogy a tömegkommunikációs eszközök a fejlődő népeket segítik, nemzeti irodalmi nyelvük megerősödését és elterjedését szolgálják. Természetesen azokban az országokban, amelyekben a volt gyarmatosító nyelve a hivatalos nyelv, a nemzeti irodalmi nyelv létrehozása számos nehézségbe ütközik. Berame Mdiaje (Dakar) a uolof nyelv problémáiról beszélt. Hazájában, Szenegálban a uolof nyelv (noha a lakosság háromnegyed része érti) még sokáig nem tud a jelenleg hivatalos francia helyébe lépni, egyrészt mert fogalmi rendszere feudális szinten van, nem felel meg a demokratikus viszonyoknak, másrészt viszont a uolof nyelvnek nincsen írásbelisége (különben is az országban rengeteg az írástudatlan).

Mikes Melánia úgy véli, hogy irodalmi nyelv kifejlődhet írásbeliség nélkül is. Szerinte a rádió és a televízió egy törzsi nyelvet nemzeti irodalmi nyelvvé művelhet ki. Miután elterjedt az ily módon létrejött irodalmi nyelv, akkor is kezdetét veheti a rajta való írásbeliség.

A negyedik témakör a nyelvi politika volt. Peter Zlatnar a nyelvnek az öngazgatói viszonyok között való helyéről tartott előadást. Zlatnar kifejtette, hogy a nyugati demokrácia a nagy és az erős nyelvek privilegizált helyzetét szüli, a szocialista öngazgatásban viszont a nyelvek egyenjogúságának kell érvényesülnie. Jugoszláviának nincsen egységes államnyelve, mivel egyik nemzeti nyelv sem lehet privilegizált helyzetben. Szerinte az egyes köztársaságok közötti érintkezés nyelvének nem a szerbhorvátnak kellene lennie, hanem valamely semleges nyelvnek. Zlatnar úgy véli, hogy az eszperantó igen megfelelő volna erre a célra.

Szlovéniában a munkások 20<sup>0</sup>/<sub>0</sub>-a az ország más nyelvterületeiről való (ez az arányszám körülbelül kétszer akkora, mint az NSzK-ban). A Szlovéniában dolgozó vendégmunkások lassan tudnak nyelvileg alkalmazkodni új környezetükhöz. Ha iskoláinkban bevezetnénk az eszperantó nyelv tanulását, ez a probléma (és a hozzá hasonló) is könnyen áthidalhatóvá válna. Akár eszperantó nyelvű egyetemet is lehetne alapítani Jugoszláviában.

Mikes Melánia hozzászólásában kifejtette, hogy reálisabban kell szemlélnünk a dolgokat. A fejletlenebb vidékekről a fejlettebbekre való migráció nyelvi problémáit úgy kell megoldanunk, hogy ne szenvedjenek csorbát a vendégmunkások öngazgatói jogai. Az eszperantó nyelv

bevezetése nem lenne összhangban nemzeteink és nemzetiségeink nyelvhasználati egyenjogúságának elvével.

A vitában felszólalt még Jesus Najera (México), Mustafa Abd el Magib (Khartum), Boris Grahnar, Molnár Csikós László (Újvidék) és Berame Mdiaje.

Összegezőként elmondhatjuk, hogy a szemináriumon számos alapvető politikai és nyelvhasználati probléma vetődött fel. A résztvevők egy része a nyelvhasználati, részben pedig a nemzetiségi és faji kérdések megoldását a nemzetközi nyelv segítségével megoldhatónak vélte, szerintünk azonban elsősorban széleskörű (gyakran nemzetközi méretű) társadalmi összefogásra van szükség.

## REZIME

### MEĐUNARODNI SEMINAR O JEZIKU I RASIZMU

U znaku Dekade borbe protiv rasizma i rasne diskriminacije 12—16. avgusta 1976. god. Jugoslovenski savez za esperanto organizovao je međunarodni seminar u Sarajevu pod naslovom „Jezik i rasizam”, na kojem je učestvovalo oko 60 delegata iz 13 zemalja.

Referati koji su bili pročitani na seminaru mogu se uvrstiti u četiri tematske grupe. Opštom problematikom jezičke i rasne diskriminacije bavili su se Melanija Mikeš (Novi Sad): Jugoslovenski model višejezičnosti, Aleksandar Peleš (Sarajevo): Nacionalna, etnička, rasna, jezička i vjerska ravnopravnost i međunarodno pravo, i Albina Lük (Ljubljana): Jezik kao sredstvo razlikovanja etničkih manjina.

Problemima jezičkih manjina bavili su se sledeći referenti: Samo Pahor (Trst): Etnički i jezički položaj Slovenaca u Italiji, Agim Byci (Đakovica): Položaj albanskog jezika u Jugoslaviji. Štefan Emrih (Eisenstadt): Upotreba jezika u javnom životu gradišćanskih Hrvata, A. Verdoodt (Louvain): Jezički problemi stranih radnika i sociolingvistički problemi dece stranih radnika u obrazovanju, i Peter Klinar (Ljubljana): Društvene razlike u međuetničkim odnosima.

Treća tematska grupa bila je uloga međunarodnog jezika. Pročitano je tri rada, i to: Boris Grabnar (Ljubljana): Tehnologija komunikacije i međunarodni jezik, Uve Joachim Moritz (Stolberg): O vezi između jezika etničkih manjina i međunarodnog jezika, i Guy Héraud (Pau): Za rešenje etničkog problema.

O jezičkoj politici je govorio Peter Zlatnar (Ljubljana) u svome radu: Mesto jezika u samoupravnim odnosima.

U diskusijama pored referenata učestvovali su: Mustafa Abd el Magib (Khartum), Berame Mdiaje (Dakar), Jesus Najera (México) i drugi.